

**UCHWAŁA NR LVIII/304/2023
RADY MIEJSKIEJ WIELICHOWA**

z dnia 29 listopada 2023 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2023-2026

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 oraz z 2023 r., poz. 951 i 1688), uchwala się co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2023-2026” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wielichowa.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Genowefa Feldgebel

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY WIELICHOWO
NA LATA 2023 – 2026**

WIELICHOWO 2023

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	10
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	12
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	21
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	21
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	21
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	23
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	24
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	25
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	25
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	26
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	29
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	30
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	30
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	33
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	41
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe).....	42
6.5. Zabytki archeologiczne.....	44
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	45
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	46
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	46
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	51

7. Dziedzictwo niematerialne.....	53
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	57
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	57
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	61
8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	63
8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	64
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	65
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	72
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	74
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	74
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	75
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	76
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	77
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	77
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	81
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	82
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	83

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością.

Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Wielichowo związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2023-2026 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Nr XXXIV/205/2018 Rady Miejskiej Wielichowa z dnia 22 marca 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Wielichowo położona jest w środkowo-zachodniej Polsce, w południowo-zachodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 60 km od Poznania. Stanowi jedną z pięciu gmin powiatu grodziskiego, zajmując 16,8,% jego powierzchni. Usytuowana jest w odległości ok. 12 km na południe od stolicy powiatu, Grodziska Wielkopolskiego. Strukturę osadniczą gminy tworzą: miasto Wielichowo i 15 wsi sołeckich: Augustowo, Celinki, Dębsko, Gradowice, Łubnica, Piotrowo Wielkie, Prochy, Pruszkowo, Reńsko, Śniaty, Trzciniца, Wielichowo Wieś, Wilkowo Polskie, Zielęcín, Ziemin.

Centrum administracyjnym gminy i zarazem lokalnym ośrodkiem handlowo-usługowym jest jej największy ośrodek osadniczy, zamieszkiwany przez 1739 mieszkańców, miasto Wielichowo o średniowiecznym rodowodzie, leżące w dolinie środkowej Obry. Miasto zajmuje 1,24 km² powierzchni niemal

w centrum gminy, przy drodze wojewódzkiej nr 312, łączącej drogi krajowe nr 32 (gm. Rakoniewice) z nr 5 w Czaczu (gm. Śmigiel). W latach 1975-1998 gmina administracyjnie należała do województwa poznańskiego.

Gmina Wielichowo zajmuje powierzchnię 107,6 km². Zamieszkiwana jest przez 6922 osoby, czyli 13 % ludności powiatu (dane UM w Wielichowie za 2022 r.). Gęstość zaludnienia wynosi 62 os./km².

Z gminą sąsiaduje pięć jednostek samorządowych, które należą do trzech powiatów wielkopolskich:

- od północy z gminą Grodzisk Wielkopolski, powiat grodziski,
- od zachodu z gminą Rakoniewice, powiat grodziski,
- od wschodu z gminą Kamieniec, powiat grodziski,
- od południowego zachodu z gminą Przemęt, powiat wolsztyński,
- od południowego wschodu z gminą Śmigiel, powiat kościański.

Użytki rolne zajmują nieco ponad 76 % powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, a lasy ok. 15 % i jest to wskaźnik znacznie niższy od średniej wojewódzkiej wynoszącej ok. 26 %. Ponad 5000 ha powierzchni zajmuje Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków NATURA 2000 pod nazwą Wielki Łęg Obrzański, utworzony na terenie siedmiu gmin: Kamieniec, Rakoniewice, Wielichowo, gmina wiejska Kościan, Śmigiel, Przemęt i Wolsztyn. W gminie Wielichowo obejmuje swoim zasięgiem jej południowo-zachodni fragment - Dolinę Środkowej Obry o charakterze łąkowo – leśnym, na odcinku od Brońska do Wroniaw. Południowa granica gminy stanowi jednocześnie granicę obszaru chronionego krajobrazu „Przemęcko – Wschowski i kompleks leśny Włoszakowice”.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg powiatowych o długości 48 km i dróg gminnych – ok. 34 km. Przy jej północnej granicy przebiega odcinek 1,25 km drogi krajowej nr 32 relacji granica państwa – Zielona Góra – Sulechów – Wolsztyn – Stęszew – Poznań. Oś komunikacyjną stanowi droga wojewódzka nr 312 relacji Rakoniewice - Wielichowo – Czacz długości 16,07 km. Północnym skrajem gminy wiedzie linia kolejowa relacji Sulechów – Luboń.

Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego gmina Wielichowo położona jest w granicach makroregionu Pojezierza Wielkopolskiego, w obrębie dwóch mezoregionów: Pojezierza Poznańskiego – północny obszar gminy oraz Doliny Środkowej Obry – południowa część gminy. Gmina charakteryzuje się młodoglacjalną rzeźbą terenu, będącą pozostałością działalności łądolodu skandynawskiego, z trzema różniącymi się jednostkami

morfologicznymi: Wał Lwówecko-Rakoniewicki na zachodzie, stanowiący wysoczyznę morenową falistą z kulminacjami do 101 m n.p.m., częściowo porośniętą lasami, której zbocza są porozcinane dolinami cieków wpływających do północnego Kanału Obry. Równina Opalenicka w centrum i na wschodzie, to wysoczyzna morenowa płaska zbudowana głównie z osadów gliniastych. Dolina Środkowej Obry na południu, której dno leży średnio na wysokości około 72,5 m n.p.m. Wyróżniają się tutaj trzy poziomy terasowe, wśród których najbardziej rozległa jest terasa zalewowa, rozciągająca się pomiędzy rzędnymi 61,0-62,0 m n.p.m. Obszar gminy jest ubogi w wody powierzchniowe, cały obszar leży w obrębie dwóch zlewni: rzeki Obry i rzeki Obrzycy. Osią hydrograficzną zlewni Obrzycy są przepływające niemal równoleżnikowo w południowej części gminy, powstałe na przełomie XVIII/XIX w. Kanały Obrzańskie: Południowy – na północ od Wilkowa Polskiego, Środkowy – okala Reńsko i Północny - między Zieminem a Wielichowem.

Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby surowców naturalnych: piaski i żwiry, surowce ilaste ceramiki budowlanej oraz mające największe znaczenie gospodarcze, eksploatowane sposobem otworowym, złoża gazu ziemnego „Wielichowo”, „Ruchocice” i „Błońsko”.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa już od czasów środkowej epoki kamienia – mezolitu. Intensywnie osadnictwo rozwijało się przede wszystkim w średniowieczu. Właśnie średniowieczną metrykę posiada większość wsi np. Prochy, Pruszkowo, Wilkowo Polskie, Śniaty. Dokumenty źródłowe sięgają XIII wieku, kiedy Wielichowo, przejęte (w drodze kupna, zamiany lub darowizny) od rodu Samsonów, stanowiło własność biskupów poznańskich. Dotyczą one wydanego przez biskupa poznańskiego Jana II przywileju lokowania wsi Łubnica w 1297 r. Natomiast przywilejem króla Władysława Jagiełły z dnia 15 lipca 1429 r. dla biskupa Stanisława Ciołka na lokację miasta na prawie magdeburskim, Wielichowo zostało podniesione do rzędu miast. Przez krótki czas funkcjonowała nazwa miasta Ciołkowice, jednak szybko wyszła z użycia i powrócono do dawnej. W 1645 r. majątek wielichowski przeszedł w posiadanie kapituły poznańskiej, która władała nim do czasu sekularyzacji dóbr w 1797 r. Wtedy też król pruski Fryderyk Wilhelm II, który wydał dekret sekularyzacji, ustanowił właścicielem całego klucza wielichowskiego swojego adiutanta, późniejszego generała, Fryderyka Wilhelma von Zastrowa. Wzniósł on w latach 1805-1815 dzisiejszy pałac w Wielichowie. W 1839 r. dobra dziedziczył jego syn mjr August Adolf, który

w roku następnym sprzedaje je Mikołajowi hr. Mielżyńskiemu. Po jego śmierci w 1842 r. dobra dziedziczy córka Teodozja, żona Henryka hr. Dzieduszyckiego, która w 1851 r. cały majątek sprzedaje kupcowi Juliuszowi Munkowi. W 1854 r. Wielichowo nabywa Herman Olze Holleben, a w 1865 r. sprzedaje go Bolesławowi Potockiemu z Będlewa, ten z kolei Adamowi hr. Platerowi z Proch. Po nim majątek dziedziczy syn Stanisław. W 1893 r. w drodze przymusowej sprzedaży, majątek przeszedł w ręce Ericha Schulza, który władał nim do 1921 r. Od 1922 r. ostatnią dziedziczką Wielichowa była księżna Teresa Lubomirska z Myślenic pod Krakowem.

W 1793 r. w wyniku II rozbioru Polski miasto przeszło pod pruskie panowanie, a przez krótki okres, w latach 1807 – 1815, znalazło się w granicach utworzonego przez Napoleona Księstwa Warszawskiego. Ponownie, aż do wybuchu Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 było pod zaborem pruskim.

Najlepszy okres Wielichowa przypada na XIX wiek, kiedy rozwinęło się terytorialnie, architektonicznie, gospodarczo i ludnościowo. Mieszkańcy gminy Wielichowo brali udział w zrywach powstańczych XIX wieku, a w XX w. walczyli i ginęli w szeregach powstańczych zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 r., w wyniku którego omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego. Podczas II wojny światowej walczyli z okupantem, w składzie różnych jednostek armijnych wojska polskiego. Był to także dramatyczny czas dla wszystkich mieszkańców. Szerzyły się aresztowania, wysiedlenia, egzekucje, wywózki do obozów koncentracyjnych. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno - gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Gmina obecnie rozwija się przede wszystkim w oparciu o gospodarkę rolną. Znana jest od lat 60-70 XX w. z hodowli pieczarek i postępującego rozwoju tej branży. Doroczne Święto Pieczarki w Wielichowie, ogólnopolskie i europejskie spotkania osób zajmujących się pieczarkarstwem, promują tę branżę i gminę od 1995 r.

Warto dodać, iż z terenami gminy związane są biografie znanych postaci historycznych, np.

- w Śniatach urodził się Franciszek Ratajczak (1887-1918), powstaniec wielkopolski, którego przydzielono do oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa stacjonujących w Forcie Raucha w Poznaniu, które w dniu wybuchu powstania - 17 XII - dostały rozkaz wymarszu w okolice zamku cesarskiego i „Bazaru”.

W pobliżu budynku prezydium policji Ratajczak został ciężko ranny i zmarł tego samego dnia jako pierwsza ofiara Powstania Wielkopolskiego. Pochowany został na cmentarzu górczyńskim w Poznaniu;

- w Wielichowie urodził się Adam Henryk Kaletka, (ur. 22 grudnia 1887, zm. 3 stycznia 1956 w Poznaniu) – historyk, wybitny znawca dokumentów średniowiecznych i archiwista Archiwum Państwowego w Poznaniu. W latach 1931–1932 pracował w Wiedniu jako rzeczoznawca w trakcie rokowań rewindykacyjnych. Po zakończeniu II wojny światowej przez kilka miesięcy kierował pracą archiwum poznańskiego i brał udział w poszukiwaniach wywiezionych materiałów archiwalnych. Autor wydanej w 1929 r. książki pt. „*Z przeszłości miasta Wielichowa 1429 – 1929*”. Pochowany w Poznaniu;

- Zygmunt Kaletka (ur. 4 kwietnia 1895, zm. 28 maja 1920 w Kurzeńcu) – porucznik w inżynierii i saperach Wojska Polskiego, powstaniec i uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, w której został ciężko ranny pod wsią Kowale i zmarł w szpitalu polowym. 8 listopada 1920 r. jego ciało zostało sprowadzone do rodzinnego Wielichowa i pochowane na cmentarzu parafialnym. Odznaczony pośmiertnie Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari;

- w Wielichowie urodził się Kazimierz Paluch (ur. 26 lutego 1909, zm. 19 stycznia 1978) – polski podróżnik, harcerz, specjalista w leczeniu chorób kręgosłupa - ukończył pierwszą prywatną Szkołę Masażu Leczniczego, działającą przy II Klinice Chirurgii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1928–1929, w związku z dziesiątą rocznicą odzyskania niepodległości oraz 25-leciem powstania „Sokoła” i 500. rocznicą nadania praw miejskich przez króla Władysława Jagiełłę w 1429 r., zorganizował pieszą wyprawę dookoła granic II Rzeczypospolitej, w której pokonał 6500 km w ciągu 526 dni. Grób Kazimierza Palucha znajduje się na cmentarzu w Wielichowie;

- w Wielichowie również urodził się Zdzisław Ludwik Krzyszkowiak (ur. 3 sierpnia 1929, zm. 24 marca 2003 w Warszawie) – wybitny polski lekkoatleta, biegacz długodystansowy, mistrz olimpijski, mistrz Europy, rekordzista świata. Pochowany na cmentarzu Powązki Wojskowe w Warszawie. Odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np. w Wielichowie przy ul. Grodzkiej wzniesiono Pomnik „Cześć Bohaterom i Męczennikom 1939-1945”; na cmentarzu w Wielichowie znajduje się Pomnik Powstańców

Wielkopolskich; przed strażnicą OSP w Śniatach ulokowano pomnik ku czci, urodzonego tutaj powstańca wielkopolskiego, Franciszka Ratajczaka; na budynku nr 18 przy Rynku w Wielichowie widnieje marmurowa tablica, ozdobiona u góry wizerunkiem krzyża powstańczego, upamiętniająca siedzibę komendy ochotniczej Kompanii Powstańczej z Wielichowa, a przy remizie strażackiej usytuowany jest pomnik „W Hołdzie Strażakom Miasta Wielichowa”.

Na terenie gminy spotkać można zanikające już w pejzażu historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, którego przykłady widoczne są w miejscowościach: Prochy, Wielichowo i Zielęcín, a także zniszczony już wiatrak koźlak w miejscowości Śniaty, przykład ludowego budownictwa przemysłowego.

W krajobrazie kulturowym gminy występują też małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Znajdują się one m.in. w miejscowościach: Augustowo, Dębsko, Gradowice, Łubnica, Prochy, Trzcínica, Wielichowo, Ziemin, wiele też figur umieszczonych jest w niszach budynków mieszkalnych.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, z których czynne są rzymskokatolickie w miejscowościach: Prochy, Wielichowo, Wilkowo Polskie, Ziemięcín, Ziemin i nieczynne cmentarze ewangelickie w miejscowościach: Prochy, Pruszkowo, Reńsko i Wielichowo, oznakowane tabliczkami informacyjnymi i symbolicznymi pomnikami, które są świadectwem wielokulturowości tych ziem.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2023-2026* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy.

Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023, poz. 40 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań

- i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się

zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa

budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami

działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem

działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r., poz. 2556 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględni obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta,

a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
- c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11 pkt 2 i pkt 5 lit. c),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
- f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych

formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 344)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2021 r., poz. 2351 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytych stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb,

pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robot budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 70)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do

rejestr zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi

potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi

oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych,

poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb

konserwatorskich,

- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął

następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmocnienie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmacnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,

- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,

- modernizację obiektów zabytkowych,

- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,

- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,

- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,

- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,
- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,
- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,
- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczenie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,

- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości

dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

PROCHY

KOŚCÍÓŁ PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków nr 2380/A z dnia 25.11.1932 r.

DWÓR, 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków nr 1559/A z dnia 24.07.1974 r.

WIELICHOWO

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA, XV-XIX w.

Rejestr zabytków nr 689/Wlkp/A z dnia 7.08.2008 r.

KOŚCÍÓŁ PAR. P.W. ŚW. MARII MAGDALENY, ul. Szkolna, 1762-1795 r.

Rejestr zabytków nr 564/A z dnia 30.04.1969 r.

KOŚCÍÓŁ CMENTARNY P.W. NARODZENIA NMP, 1793 r.

Rejestr zabytków nr 565/A z dnia 30.04.1969 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, ul. Ziemińska, 1805 - 1815 r.

Rejestr zabytków nr 1446/A z dnia 12.04.1973 r.

b. park, pocz. XIX w., przekształt. k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2091/A z dnia 9.08.1986 r.

c. rządcówka, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

d. stajnia robocza i magazyn, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

e. stajnia i wozownia, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

f. obora, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

g. stodoła, 1898 r.

Rejestr zabytków Nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

h. spichlerz, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

i. gorzelnia, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2551/A z dnia 20.07.1995 r.

DOM NR 3, Rynek, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 568/A z dnia 30.04.1969 r.

DOM NR 4, Rynek, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 567/A z dnia 30.04.1969 r.

DOM NR 14, Rynek, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 571/A z dnia 30.04.1969 r.

WILKOWO POLSKIE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JADWIGI

a. kościół, 1540 r.,

Rejestr zabytków nr 2496/A z dnia 16.01.1953 r.

b. wieża obronna ob. dzwonnica, 2 poł. XV w.

Rejestr zabytków nr 1565/A z dnia 24.07.1974 r.

PLEBANIA, ul. Przemysłowa 9, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1075/A z dnia 17.04.1970 r.

KARCZMA, ob. dom, ul. Kościańska 13, 1858 r.

Rejestr zabytków nr 1076/A z dnia 17.04.1970 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, 1830-1840 r.

Rejestr zabytków nr 1529/A z dnia 2.07.1974 r.

b. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1529/A z dnia 2.07.1974 r.

c. obora, 1860 r.

Rejestr zabytków nr 1529/A z dnia 2.07.1974 r.

d. spichlerz, 1860 r.

Rejestr zabytków nr 1529/A z dnia 2.07.1974 r.

e. stodoła, 1860 r.

Rejestr zabytków nr 1529/A z dnia 2.07.1974 r.

f. kuźnia, 1857 r.

Rejestr zabytków nr 1529/A z dnia 2.07.1974 r.

ZIELEĆCIN

KOŚCIOŁ PAR. P.W. ŚW. KLEMENSA, XIV/XV w., 1781 r.

Rejestr zabytków nr 53/A z dnia 5.02.1965 r.

ZESPÓŁ PARKOWO-FOLWARCZNY:

a. rządówka, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

b. stajnia, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

c. wozownia, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

d. obora, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

e. obora, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

f. obora, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

g. stodoła, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

h. stodoła, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

i. stodoła, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

j. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2103/A z dnia 4.01.1986 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

AUGUSTOWO

DOM NR 1, pocz. XX w.

DĘBSKO

REMIZA STRAŻACKA, ul. Wyzwolenia 22, 1 ćw. XX w.

DOM PRACOWNIKÓW FOLWARCZNYCH, ul. Sadowa 1, k. XIX w.

ul. Polna

DOM NR 9, 1929 r.

ul. Wyzwolenia

ZAGRODA NR 9:

a. dom, 1891 r.

b. budynek gospodarczy, 1891 r.

DOM NR 8, k. XIX w.

DOM NR 29, k. XIX w.

GRADOWICE

ul. Drzymały

DOM NR 8, ok. 1900 r.

POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU FOLWARCZNEGO NR 19, 4 ćw. XIX w.

KUŹNIA W ZAGRODZIE NR 27, 4 ćw. XIX w.

CHLEW W ZAGRODZIE NR 37, 1896 r.

ul. Krótka

DOM, k. XIX w.

ul. Kwiatowa

DOM NR 1, 1938 r.

ul. Szkolna

ZESPÓŁ SZKOŁY:

a. szkoła, 1897-1898 r.

b. budynek inwentarski, k. XIX w.

ZAGRODA NR 23:

a. dom, 1913 r.

b. brama z ogrodzeniem, 1 ćw. XIX w.

DOM NR 7, ok. 1900 r.

ul. Wojska Polskiego

DOM NR 2, ok. poł. XIX w.

ŁUBNICA

SZKOŁA, ul. Szkolna, ok. 1910 r.

DOM NR 5, ul. Bohaterów, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 39, ul. Odrodzenia, 1903 r.

STODOŁA FOLWARCZNA, ul. Dożynkowa, k. XIX w.

MOKRZEC

STODOŁA FOLWARCZNA, k. XIX w.

PIOTROWO WIELKIE

DOM NR 3, 4 ćw. XIX w.

PROCHY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA:

a. kościół, 2 poł. XVIII w.

b. dzwonnica, ok. 1900 r.

c. cmentarz przykościelny, XVIII w.

d. ogrodzenie, 2 poł. XIX w.

e. plebania, 1816 r.

f. brama do ogrodu proboszczowskiego, ok. 1900 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, XIX/XX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ SZKOŁY:

a. szkoła, ob. świetlica nr 14, 4 ćw. XIX w.

b. budynek gospodarczy, 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór, 2 poł. XVIII w.

b. dom ogrodnika, ul. Parkowa 2, pocz. XX w.

c. dom pracowników folwarcznych, ul. Szkolna 8, k. XIX w.

d. stajnia, 2 poł. XIX w.

e. spichlerz, ok. poł. XIX w.

ul. Dąbrówki

DOM NR 11, 1910-1920 r.

ul. Szkolna

ZESPÓŁ SZKOŁY:

a. szkoła, ob. dom nr 2, 4 ćw. XIX w.

b. budynek gospodarczy, 4 ćw. XIX w.

PRUSZKOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

DOM NR 3, ok. 1910 r.

DOM NR 14, 1908 r.

DOM NR 15, 1926 r.

DOM NR 16, ok. 1900 r.

BRAMA NA DZIEDZINIEC DAWNEJ GOSPODY, XIX/XX w.

REŃSKO

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ul. Łąkowa

DOM NR 2, pocz. XX w.

ul. Polna

ZAGRODA NR 7:

a. dom, 4 ćw. XIX w.

b. obora, 1929 r.

ul. Śmigielska

OBORA W ZAGRODZIE NR 1, 1925 r.

DOM NR 6, ok. poł. XIX w.

ul. Tysiąclecia

SZKOŁA , ob. dom Nr 2/3, pocz. XX w.

LEŚNICZÓWKA NR 1, 1864 r.

ŚNIATY

ul. Szkolna

ZESPÓŁ SZKOŁY NR 3:

a. szkoła, 1910 r.

b. budynek gospodarczy, 1910 r.

DOM NR 5, pocz. XX w.

ul. Ratajczaka

DOM NR 6, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 8, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 16, ok. 1910 r.

DOM NR 24, ok. poł. XIX w.

DOM NR 25, ok. 1900 r.

DOM NR 40, ok. 1900 r.

DOM NR 41, 4 ćw. XIX w.

ul. Wielichowska

DOM NR 27, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 31, pocz. XX w.

ul. Wierzbowa

DOM NR 4, 4 ćw. XIX w.

ul. Podgórna

WIATRAK KOŻLAK, ok. poł. XVIII w.

TRZCINICA

ul. Szkolna

SZKOŁA, ob. dom Nr 2, ok. 1910 r.

ul. Grodziska

DOM NR 5, 1925 r.

ul. Leśna

DOM NR 1, 1913 r.

ul. Sienkiewicza

DOM NR 2, 1910-1920 r.

DOM NR 15, 1910-1920 r.

DOM NR 18, ok. 1910 r.

DOM NR 22, ok. 1910 r.

DOM NR 27, ok. 1910 r.

DOM NR 28, 1910-1920 r.

DOM NR 35, 1935 r.

DOM NR 38, pocz. XX w.

DOM NR 43, ok. 1910 r.

WIELICHOWO

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA, XV-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARII MAGDALENY, ul. Szkolna:

a. kościół, 1762 - 1795 r.

b. plebania, ul. Szkolna 24, ok. poł. XIX w.

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. WALENTEGO, ul. Poczтовая, 1872 r.

POZOSTAŁOŚCI KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. Poczтовая, 1912-1913 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

a. cmentarz rzymskokatolicki, XVIII w.

b. kaplica p.w. Narodzenia NMP, 1793 r.

c. kostnica ob. budynek gospodarczy, 1893 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

SZKOŁA OB. DOM MIESZKALNY, ul. Szkolna 18, 1887 r.

BANK, ul. Grodziska 8, pocz. XX w.

POCZTA, ul. Poczтовая 14, ok. 1910 r.

DWORZEC KOLEJKI WĄSKOTOROWEJ, ul. Dworcowa, ok. 1902 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. pałac, ul. Ziemińska, 1805 - 1815 r.
- b. park, pocz. XIX w., przekształt. k. XIX w.
- c. ogrodzenie i brama, k. XIX w.
- d. rządówka, 4 ćw. XIX w.
- e. stajnia robocza i magazyn, 4 ćw. XIX w.
- f. stajnia i wozownia, 4 ćw. XIX w.
- g. obora, 4 ćw. XIX w.
- h. stodoła, 1898 r.
- i. spichlerz, 4 ćw. XIX w.
- j. gorzelnia, k. XIX w.
- k. dom pracowników folwarcznych, k. XIX w.
- l. dom pracowników folwarcznych, pocz. XX w.
- ł. dom pracowników folwarcznych, pocz. XX w.
- m. budynek inwentarski, k. XIX w.

ul. Dworcowa

DOM NR 6, ok. poł. XIX w.

DOM NR 8, ok. poł. XIX w.

ul. Grodziska

ZESPÓŁ DOMU NR 39:

- a. dom, ok. 1900 r.
- b. kuźnia, pocz. XX w.
- DOM NR 2, 4 ćw. XIX w.
- DOM NR 7, 4 ćw. XIX w.
- DOM NR 10, pocz. XX w.
- DOM NR 15, ok. 1870 r.
- DOM NR 17/19, ok. 3 ćw. XIX w.
- DOM NR 29, 2 poł. XIX w.
- DOM NR 30, 2 poł. XIX w.
- DOM NR 34, pocz. XX w.
- DOM NR 37, ok. 1920 r.
- DOM NR 55, 4 ćw. XIX w.
- DOM NR 63, 4 ćw. XIX w.

ul. Jesionowa

DOM NR 1, 4 ćw. XIX w.

STODOŁA NR 4, pocz. XX w.

STODOŁA NR 15, pocz. XX w.

ul. Kościelna

ZESPÓŁ DOMU NR 11:

a. dom, pocz. XX w.

b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

ul. Lipowa

DOM NR 1, 2 poł. XIX w.

DOM NR 8, pocz. XX w.

DOM NR 10, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 13, 1900-1910 r.

DOM NR 33, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 41, pocz. XX w.

ul. Młyńska

DOM NR 3, k. XIX w.

ul. Ogrodowa

DOM NR 16, 1900-1910 r.

ul. Pocztowa

DOM NR 3, ok. poł. XIX w.

DOM NR 4, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 7, 1 poł. XIX w.

DOM NR 9, 1 poł. XIX w.

DOM NR 13, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 19, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 20, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 25/27, 4 ćw. XIX w.

ul. Rakoniewicka

DOM NR 3, ok. 1920 r.

DOM NR 9, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 12, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 17, 4 ćw. XIX w.

MŁYN NR 16, 1913 r.

WARSZTAT NR 4, ok. 1920 r.

ul. Rynek

DOM NR 2, ok. poł. XIX w.

DOM NR 3, 1 poł. XIX w.

DOM NR 4, 1 poł. XIX w.
DOM NR 5, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 6, ok. poł. XIX w.
OFICYNA NR 6, ok. poł. XIX w.
DOM NR 8, ok. poł. XIX w.
DOM NR 9, ok. poł. XIX w.
DOM NR 10, ok. 1910 r.
DOM NR 14, ok. poł. XIX w.
DOM NR 17, 2 poł. XIX w.
DOM NR 18, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 19, ok. poł. XIX w.
DOM NR 21, 2 ćw. XIX w.
DOM NR 23, 2 ćw. XIX w.

ul. Szkolna

DOM NR 16, ok. poł. XIX w.
DOM NR 22, 3 ćw. XIX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY, ok. 1900 r.
BUDYNEK GOSPODARCZY, ok. 1900 r.

ul. Farna

DOM NR 2, 2 ćw. XIX w.
DOM NR 3, 1875 r.
DOM NR 5, k. XIX w.
DOM NR 9, pocz. XX w.
DOM NR 13, ok. 1920 r.
DOM NR 15, ok. poł. XIX w.
DOM NR 17, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 21, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 23, pocz. XX w.

WILKOWO POLSKIE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JADWIGI

- a. kościół, 1540 r.
- b. wieża obronna ob. dzwonnica, 2 poł. XV w.
- c. brama, ok. poł. XIX w.
- d. ogrodzenie, 1712 r.
- e. cmentarz przykościelny, XVI w.
- f. grobowiec rodziny Łanieckich, XIX w.

ZESPÓŁ PLEBANII:

- a. plebania, ul. Przemysłowa 9, 1 poł. XIX w.
- b. obora, 4 ćw. XIX w.
- c. stodoła, 4 ćw. XIX w.
- d. ogrodzenie, 3 ćw. XIX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, 2 poł. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom, ul. Kościańska 29, pocz. XX w.

KARCZMA I POCZTA, ob. dom, ul. Kościańska 13, 1858 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. pałac, 1830-1840 r.
- b. park, 1 poł. XIX w.
- c. obora, 1860 r.
- d. spichlerz, 1860 r.
- e. stodoła, 1860 r.

ul. Główna

DOM NR 2, 1909 r.

DOM NR 6, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 10, k. XIX w.

DOM NR 12, k. XIX w.

DOM NR 15, ok. poł. XIX w.

ZAGRODA NR 21:

- a. dom, 1904 r.
- b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

DOM NR 44, 1913 r.

DOM NR 50, pocz. XX w.

DOM NR 71, 4 ćw. XIX w.

ul. Kościańska

DOM NR 48, 1 ćw. XX w.

ul. Przemysłowa

CHLEW W ZAGRODZIE NR 12, ok. 1900 r.

DOM NR 14, 1 ćw. XX w.

ZIELEĆCIN

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KLEMENSA, XIV/XV w., 1781 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, 2 poł. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom, ul. Szkolna 22, 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ PARKOWO-FOLWARCZNY:

- a. rządcówka, 4 ćw. XIX w.
- b. stajnia, 4 ćw. XIX w.
- c. wozownia, 4 ćw. XIX w.
- d. obora, 4 ćw. XIX w.
- e. obora, 4 ćw. XIX w.
- f. obora, 4 ćw. XIX w.
- g. stodoła, 2 poł. XIX w.
- h. stodoła, 4 ćw. XIX w.
- i. stodoła, 4 ćw. XIX w.
- j. park, 2 poł. XIX w.

DOM NR 1, ul. Grodziska, 1887 r.

DOM NR 12, ul. Szkolna, 1914 r.

ZIEMIN

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, XVIII/XIX w.

ZESPÓŁ SZKOŁY:

- a. szkoła ob. dom, ul. Powstańców Wielkopolskich 20, pocz. XX w.
- b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.
- c. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

RZĄDCÓWKA W ZESPOLE FOLWARCZNYM, 1902 r.

DOM NR 2, ul. Powstańców Wielkopolskich, 4 ćw. XIX w.

ul. Krótka

ZAGRODA NR 6:

- a. dom, 1 ćw. XX w.
- b. obora, 2 ćw. XX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na gminy Wielichowo do rejestru zabytków ruchomych wpisane są obiekty stanowiące wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie kościoła par. p. w. św. Marii Magdaleny w Wielichowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 208/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 28 marca 1974 r. (25 pozycji) oraz decyzji z dnia 15 listopada 2012 r. (20 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz boczny z k. XVIII w., klasycystyczny ołtarz boczny z pocz. XIX w., chrzcielnica z poł. XIX w., naczynia liturgiczne, witraże wykonane w latach 1937-1938 w poznańskiej pracowni Stanisława Powalisza według projektu arch. Jana Cieślińskiego.

W drewnianej kaplicy cmentarnej p.w. Narodzenia Najświętszej Marii

Panny w Wielichowie wyposażenie wpisane zostało do rejestru zabytków dwiema decyzjami z dnia 28 marca 1974 r.; nr rejestru 480/Wlkp/B (12 pozycji) i 481/Wlkp/B (6 pozycji). Na wyposażenie składają się m.in. barokowy ołtarz główny z obrazami i rzeźbami, barokowe ołtarze boczne, ambona z 3 ćw. XVII w., obrazy, rzeźby, belka tęczowa z 1793 r.

Elementy wyposażenia kościoła filialnego p.w. św. Walentego w Wielichowie wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 479/Wlkp/B decyzją z dnia 28 marca 1974 r. (6 pozycji), m.in. barokowy ołtarz główny z obrazami i rzeźbami, dwa barokowe ołtarze boczne, lichtarze.

Wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Jadwigi w Wilkowie Polskim wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 326/Wlkp/B, decyzją z dnia 28 marca 1974 r. (25 pozycji) oraz decyzją z dnia 17 lutego 2014 r. (17 pozycji). W skład wyposażenia i wystroju wchodzi m.in. ołtarz główny z 1646 r. z obrazami i rzeźbami, barokowe ołtarze boczne, ambona i chrzcielnica z XVII w., prospekt organowy wraz z instrumentem z 2 ćw. XX w., epitafia, naczynia liturgiczne, malowidła ściennie, witraże z 1936 r.

Decyzją z dnia 11 kwietnia 1973 r. pod nr rejestru 271/B wpisane zostały drzwi plebanii, późnoklasycystyczne, wykonane ok. 1839 r.

Wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja w Prochach wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 323/Wlkp/B decyzją z dnia 26 marca 1974 r. (30 pozycji) oraz decyzją z dnia 27 stycznia 2014 r. (14 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny z obrazem św. Mikołaja i rzeźbami, ołtarze boczne z XIX/XX w., ambona, chrzcielnica z 4 ćw. XVIII w., obrazy, krucyfiksy, ornaty, feretrony z XIX/XX w., neoklasycystyczny prospekt organowy wraz z instrumentem.

Obiekty ruchome wchodzące w skład wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Klemensa w Zielęcinie wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 482/Wlkp/B decyzją z dnia 29 marca 1974 r. (21 pozycji), m.in. ołtarz główny z ok. 1630 r., obrazy, krucyfiksy, naczynia liturgiczne, ornaty.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3 pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów

z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 7 sierpnia 2008 r. pod nr rejestru 689/Wlkp/A wpisany został historyczny układ urbanistyczny miasta Wielichowa obejmujący:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum plac, pełniący funkcję rynku,
- szachownicowy układ ulic: Szkolnej, Lipowej, Grodzkiej, Pocztowej, Młyńskiej, Rakoniewickiej,
- architekturę sakralną, budynki użyteczności publicznej, zabudowę przemysłową,
- zabudowę mieszkalną przy w/w ulicach i placach w przeważającym typie domów dwukondygnacyjnych, o płaskich dachach lub dachach dwuspadowych krytych dachówką, a także, znajdujących się w bocznych ulicach, parterowych z dachami dwuspadowymi i naczółkowymi, często z okazałymi wystawami dachowymi,
- zespół pałacowo-parkowy,
- zespół folwarczny (rządówka, stajnia, obora, stodoła, spichlerz, gorzelnia),
- zabudowę gospodarczą wznoszoną w tylnej części działek z dominującym typem wąskiego, parterowego budynku z poddaszem, nakrytego dwuspadowym dachem,
- budynku użyteczności publicznej (ratusz, bank, szkoła, poczta),
- obiekty przemysłowe (młyn),
- cmentarz parafialny,
- infrastrukturę kolei wąskotorowej (dworzec z torowiskiem i magazynem).

Układ urbanistyczny miasta, o czytelnym i nie zniekształconym od k. XIX wieku rozplanowaniu jest zakomponowany wzdłuż osi północ-południe. Główną oś stanowi ul. Grodziska, biorąca swój początek na północy w rejonie cmentarza i kościoła fil. p.w. Narodzenia NMP, biegnąca dalej na południe w kierunku Rynku. W okolicy kościoła parafialnego p.w. Marii Magdaleny, po zachodniej stronie kościoła, w stronę Rynku biegnie ulica Szkolna. Jest to zapewne pozostałość po dawnym układzie owalnicowym. Rynek został rozplanowany w kształcie zbliżonym do prostokąta o dłuższych pierzejach wschodniej i zachodniej oraz krótszych północnej i południowej. Na wschód od Rynku za kwartałem zabudowy

przyrynkowej znajduje się zespół pałacowo-parkowy i folwarczny.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów struktury urbanistycznej: ulic, częściowo podziałów parcelacyjnych, architektury sakralnej, mieszkalnej, użyteczności publicznej i gospodarczo-przemysłowej oraz czytelność ich genezy postrzeganej w kontekście lokalnym i regionalnym, stawia ten ośrodek miejski w grupie cennych zespołów urbanistycznych tworzących dziedzictwo kulturowe Wielkopolski.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich,

którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Wielichowo znajdują się następujące stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

1. Prochy – grodzisko – wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 1974/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 10 grudnia 1984 r., przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 157/Wlkp/C z dnia 05.11.2007 r.
2. Prochy – grodzisko – wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 1975/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 10 grudnia 1984 r., przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 158/Wlkp/C z dnia 05.11.2007 r.
3. Reńsko – grodzisko – wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 1337/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 26 lutego 1972 r., przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 156/Wlkp/C z dnia 05.11.2007 r.
4. Trzcinica – grodzisko – wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 2053/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 20 stycznia 1986 r., przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 159/Wlkp/C z dnia 05.11.2007 r.
5. Zielęcín – osada – wpisana do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 1290/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 29 listopada 1971 r., przepisana do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru 154/Wlkp/C z dnia 30.08.2011 r. Osada administrowana jest obecnie przez Gminę Wielichowo.
6. Ziemin – grodzisko – wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 1333/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 15 grudnia 1971 r., przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Wielichowo zewidencjonowano stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Są to stanowiska zlokalizowane w miejscowościach:

1. Prochy - grodzisko wczesnośredniowieczne
2. Prochy - grodzisko wczesnośredniowieczne
3. Reńsko - grodzisko wczesnośredniowieczne
4. Trzcinica - grodzisko wczesnośredniowieczne
5. Ziemin - grodzisko wczesnośredniowieczne

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Wielichowo został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Wielichowo z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze:

Stanowiska archeologiczne	Grodziska	Cmentarzyska	Osady	Inne	Ogółem
Ilość stanowisk archeologicznych ogółem	5	10	415	1	431
Ilość stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	5	0	1	0	6

Opracowano na podstawie: „Raport o stanie zabytków gminy Wielichowo” z roku 2004 oraz danych z archiwum WUOZ w Poznaniu

Obszar gminy Wielichowo położony jest w obrębie dwóch mezoregionów: Pojezierza Poznańskiego - północny obszar gminy oraz Doliny Środkowej Obry - południowa część gminy. Gmina charakteryzuje się młodoglacjalną rzeźbą terenu, będącą pozostałością działalności lądolodu skandynawskiego. Charakterystyczną cechą gminy są trzy różniące się zasadniczo jednostki morfologiczne: Wał Lwówecko - Rakoniewicki na zachodzie, Równina Opalenicka w centrum i na wschodzie, Dolina Środkowej Obry na południu. Obszar gminy położony jest w obrębie dwóch zlewni: rzeki Obry i rzeki Obrzycy. Ponadto tereny gminy przecinają liczne rowy melioracyjne. Jednym z większych jest Zagumski Rów, zasilający rzekę Samicę. Na terenie gminy brak jest jezior. Stanowiska archeologiczne występują z reguły w pobliżu cieków wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu.

Na interesującym nas obszarze dominuje osadnictwo kultur neolitycznych, kultury łużyckiej i kultury przeworskiej i wczesnego średniowiecza. Najstarszymi śladami osadnictwa na terenie dzisiejszej gminy są obozowiska z okres mezolitu (środkowa epoka kamienia). W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy Wielichowo przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na uwagę zasługują zwłaszcza obozowiska mezolityczne w Łubnicy, Trzcinicy, Wielichowie.

Od tego czasu obszar ten był nieprzerwanie zasiedlany (osadnictwo grupuje się głównie wzdłuż cieków wodnych, na terenach zajmowanych i dziś przez współczesne wsie), o czym świadczą znaleziska z następnych epok, poczynając od neolitu - młodszej epoki kamienia aż do czasów współczesnych.

Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość

tkactwa itp. Wszystkie te nowości na ziemi polskiej przyniosła ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej, która dotarła tu z terenów naddunajskich przez Bramę Morawską. Ludność ta osiedlała się głównie na terenach o najlepszych glebach, na których uprawiała pszenicę, jęczmień, proso (prawdopodobnie metodami kopieniowymi, za pomocą kamiennych i rogowych motyk). Ze zwierząt domowych hodowała krowy, owce, kozy i świnie. Dotychczas znaleziska związanych z kulturą ceramiki wstęgowej zarejestrowano między innymi w okolicach miejscowości Prochy i Wielichowo.

W połowie IV tysiąclecia przed naszą erą na obszarze Niżu Europejskiego utworzyła się kultura pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Osadnictwo ludności kultury pucharów lejkowatych z terenu dzisiejszej gminy Wielichowo odnajdujemy w okolicach Trzcinicy i Wielichowa.

Prawie równolegle rozwijała się kultura amfor kulistych (na przykład osada w Prochach), będąca kontynuacją kultur wstęgowych i przejmująca wiele cech od kultury pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wzrost osadnictwa widoczny jest w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był

wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątało się sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halszacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywa swój największy rozkwit i posiada szerokie kontakty z resztą Europy. Powstają wówczas grody typu Biskupin. Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypiera osadników z ich dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie jest stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Trudno jest stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się w sposób pokojowy poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza nowej grupy osadniczej. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń i przedmiotów metalowych. Osadnictwo kultury łużyckiej reprezentowane jest między innymi przez cmentarzyska popielnicowe z Proch, Trzciny i Wielichowa; osady kultury łużyckiej występują w Dębku, Gradowicach i Wielichowie, a na obszarze całej gminy znajdują się punkty i ślady osadnicze tej kultury. Kultura pomorska reprezentowana jest przez cmentarzysko w Dębku.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e. – 25 n.e.). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.). Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt,

wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Ślady osadnictwa z czasów rzymskich (pierwsze wieki naszej ery – kultura przeworska) znajdują się w Prochach, Trzciny, Gradowicach i Wielichowie, gdzie odkryto domniemane cmentarzysko tej kultury.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka

od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu.

Zespoły osadnicze związane z okresem średniowiecza są najliczniej reprezentowanymi na terenie gminy Wielichowo. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości; z tego okresu pochodzi domniemane cmentarzysko w Trzcinicy oraz grodziska w Prochach, Reńsku i Trzcinicy. Na szczególną uwagę zasługują osady i grodziska wczesnośredniowieczne w Prochach, Trzcinicy i Zieminie, które stanowią wczesnośredniowieczne zespoły osadnicze.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Wielichowo wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy

oraz dróg dojazdowych do pól (w 2023 r. przewiduje się przebudowę ul. Krótkiej w Wilkowie Polskim),

- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (w 2023 r. zaplanowano budowę i przebudowę oczyszczalni ścieków w miejscowości Wielichowo Wieś),

- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych (Na terenie gminy występuję 5 udokumentowanych złóż kruszywa naturalnego oraz 2 złoża surowców ilastych. Spośród udokumentowanych złóż kruszywa naturalnego eksploatowane są: "Ziemin", "Reńsko I", "Reńsko II" i "Reńsko IV". Reńsko III nie jest eksploatowane z powodu położenia na terenach leśnych. Złóż ceramiki budowlanej "Wilkowo Polskie" i "Augustowo" w chwili obecnej się nie eksploatuje. W Wielichowie rozpoznano także złoża torfu, które zakwalifikowano jako złoża o zasobach szacunkowych. Złoża te również nie są eksploatowane. Gmina Wielichowo znajduje się w rejonie występowania złóż gazu ziemnego. Eksploatowane są złoża "Wielichowo", "Ruchocice" i "Brońsko". Zasoby tych złóż szacuje się na: złożo "Wielichowo" ~ 1,6 mld m³, złożo "Ruchocice" ~ 1,0 mld m³, złożo "Brońsko" ~ 15,4 mld m³. Ośrodek centralny – kopalnia gazu – powstał w miejscowości Łubnica).

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Wielichowo ma charakter zdecydowanie rolniczy. Ponad połowę jej powierzchni zajmują grunty orne.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach

zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7 ust. 1 Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Teren, na którym zlokalizowana jest osada wpisana do rejestru zabytków w Zielęcinie stanowi własność Skarbu Państwa. Osada jest obecnie administrowana przez Gminę Wielichowo. W związku z tym, w celu zapewnienia właściwej ochrony osadzie, planuje się stałe monitorowanie stanu zachowania stanowiska archeologicznego i niezwłoczne przekazywanie Wielkopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków informacji o wszelkich zagrożeniach bądź niszczeniu zabytku.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dobłą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są działania podejmowane przez Centrum Kultury w Wielichowie, w skład którego wchodzi Biblioteka Publiczna wraz z filią w Wilkowie Polskim, których głównym celem jest zaspokajanie potrzeb oświatowych i kulturalnych mieszkańców gminy, tworzenie warunków do rozwoju aktywności kulturalnej, działalność w zakresie promocji kultury i historii „małej ojczyzny”. Przy Centrum funkcjonuje Ludowy Zespół Śpiewaczy „Wilkowianie”, powstały w 1996 r., propagujący m.in. muzykę ludową z regionu Wielkopolski i nie tylko. Swoimi występami, w strojach nawiązujących do folkloru szamotulskiego, uświetnia coroczne „Święto Pieczarki” w Wielichowie, uczestniczy również w życiu kulturalnym regionu m.in. w obrzędach nocy świętojańskiej w Pniewach, angażuje się w organizację dożynek wiejskich, gminnych i powiatowych. Od 2001 roku organizuje spotkania biesiadne z cyklu „W gościnie u Wilkowie”. Zespół wydał też własną płytę „Biała chatka” w 2004 r., a obecnie trwają prace nagraniowe drugiej płyty. Tradycję kontynuują też „Mali Wilkowie” - dziecięcy zespół tańca ludowego, działający przy zespole „Wilkowianie”.

Depozytariuszami tradycji są działające na terenie gminy Stowarzyszenie Kół Gospodyń Wiejskich oraz 13 Kół Gospodyń Wiejskich prowadzących swoją działalność w poszczególnych wsiach gminy Wielichowo. Do głównych inicjatyw podejmowanych przez Koła należą: festyny, wyjazdy studyjne, warsztaty

tematyczne, w tym rękodzielnicze, spotkania integracyjne, wydarzenia kultywujące lokalne tradycje, takie jak dożynki, spotkania wigilijne, prezentacje regionalnych produktów i potraw, wytwarzanych tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o produkty żywnościowe m.in. uprawiane na terenie gminy (pieczarki, szparagi, pomidory, truskawki, borówki), które prezentują podczas lokalnych imprez, uczestnicząc również w różnych pokazach i konkursach kulinarnych.

W wielu domach nadal są pielęgnowane tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, używa tradycyjnych sprzętów, wyrabia się domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, starsi rozmawiają zanikającą już gwara, przekazują legendy, bajki, umiejętności, przysłowia, przepisy kulinarne, a lokalni wytwórcy produkują artystyczne wyroby rękodzielnicze, np. nawiązujące do „kilimów wielichowskich”, wykonywanych przez dziesięciolecia w wielichowskim zakładzie Wielkopolskiej Spółdzielni Pracy Rękodzieła Artystycznego.

Do długoletniej tradycji nawiązują też działania Ochotniczych Straży Pożarnych, których dziesięć jednostek funkcjonuje na terenie gminy, w tym najstarsza o 206-letniej historii jednostka z Wielichowa. Strażacy oprócz działań, do których zostali powołani, wspierają również działania społeczno – kulturalne, we współpracy z innymi organizacjami pozarządowymi, placówkami oświatowymi, samorządem gminnym.

Na terenie gminy funkcjonują, zlokalizowane w placówkach oświatowych, izby historii, i tak: Izba Historii Śniat powstała z okazji 700-lecia wsi Śniaty. Zgromadzono w niej około 500 eksponatów, przede wszystkim reprezentujących dawny sprzęt gospodarstwa domowego i rolniczego oraz wiele dokumentów – w tym kroniki przedszkola i szkoły podstawowej, z których najcenniejsza – szkolna prowadzona od 1909 r. zawiera opisy życia mieszkańców Śniat na tle wydarzeń historycznych Polski i Europy, również zdjęć i osobistych pamiątek mieszkańców Śniat. Izba funkcjonuje pod egidą Centrum Kultury w Wielichowie; funkcjonująca w pałacu w Wilkowie Polskim Izba Historii, której zadaniem jest szerzenie wiedzy i przypominanie ludziom o polskich bohaterach okresu I i II wojny światowej, a w szczególności Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, działa pod auspicjami Stowarzyszenia Historycznego Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej w Kościanie. Stowarzyszenie organizuje pikniki

historyczne, prowadzi żywe lekcje historii w szkołach powiatu grodziskiego i kościańskiego, warsztaty tematyczne, pokazy pojazdów i sprzętów militarnych czy prezentacje historycznego umundurowania.

Organizowane na terenie gminy różne uroczystości okolicznościowe np. korowód w Święto Trzech Króli, Boże Ciało, Dożynki, Dzień Strażaka, Narodowe Święto Niepodległości, Święto Pieczarki, Motopiknik, Biegi Przelajowe im. Franciszka Ratajczaka i Walentego Walkowiaka czy coroczne rajdy rowerowe po gminie, są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojonej skali działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego, bowiem herb nawiązuje do herbu szlacheckiego, którym posługiwał się założyciel miasta biskup Stanisław Ciołek. Ustanowiony Uchwałą Rady Miejskiej Wielichowa Nr XLI/238/ 2018 z dnia 26.09. 2018 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Wielichowo, herb zgodnie z zapisami par. 6 Statutu przedstawia: na białej tarczy herbowej czerwonego byka (ciołka) ze złotymi rogami zwróconego heraldycznie w lewą stronę, kroczącego po zielonej murawie. Nad nim złota gwiazda sześcioramienna.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielichowo zostało uchwalone przez Radę Miejską Wielichowa Uchwałą Nr XLVI/239/2022 z dnia 30 listopada 2022 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I. „Uwarunkowania przestrzenne”, rozdz. 8. „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono historię gminy, wymieniono zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków i ujęte

w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowiska archeologiczne.

W części III. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” rozdz. 5. „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono założenia ochrony dziedzictwa kulturowego, dla których przyjęto następujące zasady;

Zasady ochrony obiektów lub zespołów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków:

- trwałe zachowanie historycznej formy architektonicznej substancji budowlanej,
- utrzymanie (ewentualnie rewaloryzacja) otoczenia obiektu zabytkowego zgodnie z historycznym zagospodarowaniem,
- opracowanie rozwiązań inwestycyjnych na podstawie zaleceń konserwatorskich, zgodnie z odpowiednimi przepisami szczególnymi dot. ochrony zabytków,
- zabezpieczenie widoku na zabytek, umożliwiającego ekspozycję obiektów lub obszarów z ustalonych kierunków widokowych,
- na prowadzenie wszelkich prac budowlanych, konserwatorskich, restauratorskich należy uzyskać pozwolenie WWKZ w Poznaniu,
- na terenie zabudowanym podlegającym ochronie konserwatorskiej konieczne jest respektowanie stałych zasad kształtowania architektury w odniesieniu do zabytkowej zabudowy – należy dążyć do usunięcia lub przebudowy obiektów kolidujących z historycznym układem i lokalną architekturą, dostosować nowe obiekty do historycznej kompozycji przestrzennej i historycznej architektury (sposób usytuowania budynku na działce, liczba kondygnacji, kształt dachu, pokrycie, kolorystyka, możliwe do zastosowania materiały budowlane z preferencją dla materiałów tradycyjnych, zastosowanie określonych detali architektonicznych). Ustalone zasady powinny obowiązywać również w stosunku do małej architektury: ogrodzenia, latarnie, słupy ogłoszeniowe, tablice informacyjne, ławki itp.,
- na terenie zabytkowych założeń parkowych należy utrzymać wyznaczone granice parków, bezwzględnie chronić zachowany drzewostan i układ kompozycyjny,
- nie należy stawiać nowych budynków lub ogrodzenia bez wydania przez konserwatora zabytków zgody na lokalizację i zatwierdzenia projektu,
- wszelkie wycinki w parku, nowe nasadzenia i prace pielęgnacyjne muszą uzyskać pozwolenie WWKZ w Poznaniu,

- konieczna wydaje się podbudowa zielenią dużych fragmentów lokalnych łączników ekologicznych, w przypadku stref wododziałowych wskazane byłoby odtworzenie całkowicie zniszczonej roślinności.

Zasady kształtowania nowej zabudowy w sąsiedztwie obiektów wpisanych do rejestru zabytków i w otoczeniu obiektów zabytkowych:

- określenie strefy ochrony widokowej w celu zachowania (przywrócenia) historycznej panoramy lub ekspozycji zabytku (obiektu lub obszaru) oraz odpowiedniego zagospodarowania otoczenia zabytku,
- konieczność wytyczenia stref ochrony widokowej na załączniku graficznym,
- określenie zasad zagospodarowania, np. zakaz zabudowy, zakaz nasadzeń drzew, lokalizacji wolnostojących nośników reklamowych innych, zakłócających wgląd na eksponowany zabytek,
- w przypadku planowanego zagospodarowania terenu w granicach strefy należy wnioskować o opracowanie analiz widokowych dopuszczających możliwość i określających zasady inwestowania,
- wykluczenie zabudowy zakłócającej ekspozycję zabytku, wykluczenie lokalizacji obiektów o formach i kubaturze obcych w historycznie ukształtowanej przestrzeni (urządzeń przemysłowych, dużych ferm, wież telefonii komórkowej czy elektrowni wiatrowych, wpływających deprecjonująco na panoramę miejscowości i zespołów zabytkowych, stanowiąc konkurencję dla zabytkowej architektury – wież kościołów, będących historycznymi dominantami obszarów wiejskich,
- w sąsiedztwie parków nie lokalizować inwestycji mogących niekorzystnie wpływać na warunki mikroklimatyczne panujące w parkach oraz stan zieleni, powodujących degradację obszarów parkowych poprzez źródła zanieczyszczeń: środki ochrony roślin, zrzuty ścieków, składowiska odpadów,
- należy dążyć do zachowania lub odtworzenia historycznych układów komunikacyjnych i osi widokowych.

Zasady ochrony i utrzymania zewidencjonowanych zabytków architektury i budownictwa o lokalnych walorach zabytkowych, tworzących charakterystyczny krajobraz miejscowości:

- zapewnienie zachowania walorów funkcjonalnych i użytkowych obiektu,
- zagospodarowanie na nowe funkcje przy utrzymaniu walorów zabytkowych,
- opracowanie dokumentacji konserwatorskiej obiektu w przypadku jego rozbiórki,
- ochrona historycznych układów ruralistycznych, parcelacyjnych, komunikacyjnych, w tym: przekroje ulic, nawierzchnie, zasady zagospodarowania

parceli, cieków wodnych i stawów, szpalery przydrożne, integralność zabytkowej struktury przestrzennej wsi,

- należy wprowadzić odpowiednie ustalenia odnośnie ochrony obiektów ujętych w ewidencji zabytków gminy posiadających walory historyczne bądź, celem uniknięcia degradacji spowodowanej wymogami współczesności i w związku z tym prowadzonymi adaptacjami i remontami. Obiekty te powinny zostać określone jako podlegające ochronie konserwatorskiej ze względu na czas powstania, walory architektoniczne, wartość kulturową i przynależność do historycznej zabudowy miejscowości. Należy dążyć do utrzymania historycznej formy architektonicznej obiektu: gabaryty wysokościowe, forma dachu i rodzaj pokrycia, kompozycja i wystrój elewacji, forma stolarki okiennej i drzwiowej. W przypadku budynków z elewacjami ceglanyymi lub z dekoracją architektoniczną należy zrezygnować ze stosowania zewnętrznego ocieplania w postaci płyt styropianowych, wełny mineralnej. Przed przystąpieniem do prac remontowych związanych ze zmianą wyglądu zewnętrznego obiektu, właściciel powinien uzyskać opinię WWKZ dot. planowanych prac,

- prowadzenie robót budowlanych, w tym prac rozbiórkowych przy obiektach lub na obszarach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymaga postępowania zgodnie z art. 39 pkt 3 Prawa budowlanego,

- określenie zasad kształtowania współczesnych elementów zagospodarowania obszaru chronionego poprzez kontynuację tradycyjnego sposobu zagospodarowania terenu z możliwością zagospodarowania na nowe funkcje, utrzymanie historycznie wykształconej linii zabudowy, rozwiązań komunikacyjnych, w tym ustalenia zasad parkowania i miejsc postojowych,

- wykluczenie funkcji ze względu na zabytkowy charakter obszaru; mogą to być np. funkcje usługowe i inne generujące np. wzmożony ruch pojazdów, wymagające dużej ilości miejsc postojowych itp.

Zasady ochrony zabytków archeologicznych:

- dla wszystkich stanowisk archeologicznych określono strefy ochrony zgodnie z rysunkiem Studium,

- w obszarze stanowisk archeologicznych nie wpisanych do rejestru zabytków zastosowanie mają właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

- dla stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków jak i w ich ścisłej strefie ochrony zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych

oraz przemysłowych, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- ochronie konserwatorskiej podlegają również nawarstwienia kulturowe układów urbanistycznych, ruralistycznych, założeń pałacowo-parkowych i zabytkowych cmentarzy,

- podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, a wymagających prac ziemnych podejmowanych na terenie układów urbanistycznych, ruralistycznych, założeń pałacowo-parkowych i zabytkowych cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, zastosowanie mają właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Wielichowo nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, które zawierają zapisy uwzględniające ochronę zabytków archeologicznych.

I. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu obejmującego działki nr 646/33, 1389 położonych we wsi Wilkowo Polskie, przyjęty Uchwałą Nr XXIX/192/05 Rady Miejskiej z dnia 28.12.2005 r. W rozdz. 4 wprowadzono zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

1) występujące na terenie objętym planem zewidencjonowane stanowiska

archeologiczne należy chronić zgodnie z zasadami określonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

2) wprowadza się konieczność prowadzenia badań archeologicznych podczas wykonywania prac ziemnych na zasadach uzgodnionych ze służbami konserwatorskimi,

3) zakres badań archeologicznych należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

II. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obiektów technologicznych i obiektów liniowych związanych z zagospodarowaniem złóż gazu ziemnego Łęki, Wielichowo, Ruchocice, przyjęty Uchwałą Nr XXXIV/215/06 Rady Miejskiej z dnia 13.09.2006 r. W § 6 przedstawiono ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego:

W sąsiedztwie terenu przebiegu obiektów liniowych znajdują się stanowiska archeologiczne. Istnieje konieczność przeprowadzenia na etapie wykonywania prac ziemnych w obszarze występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W przypadku kolizji inwestycji ze stanowiskiem archeologicznym należy przeprowadzić archeologiczne badania ratownicze.

III. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w miejscowości Wielichowo – Wieś, obejmującego działkę o nr geod. 719 oraz część działek 699 i 791, przyjęty Uchwałą Nr XXXV/234/10 Rady Miejskiej z dnia 26.04.2010 r. W rozdz. 4 ustalono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

Teren niniejszego planu miejscowego znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych. Pozwolenie na badania archeologiczne inwestor winien uzyskać przed pozwoleniem na budowę.

IV. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla działek o numerach geodezyjnych 585, 586 i 587 położonych w m. Wielichowo – Wieś, przyjęty Uchwałą Nr X/62/2011 Rady Miejskiej z dnia 23.11.2011 r. W rozdz. 4 ustalono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Na terenach objętych niniejszym planem zlokalizowane są stanowiska archeologiczne będące pod ochroną konserwatorską.

2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, inwestycje związane z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu, a wymagające prac ziemnych, należy prowadzić w obecności archeologa. Inwestor przed uzyskaniem pozwolenia na budowę winien wyznaczyć uprawnionego archeologa lub jednostkę archeologiczną i wspólnie z nią złożyć do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wnioski o pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Wielichowo, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego) wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego. Decyzje te każdorazowo uzgadniane są z urzędem konserwatorskim.

8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmiennym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Największym bogactwem przyrodniczym gminy jest Dolina Środkowej Obry o charakterze łąkowo-leśnym wraz z Kanałami Obry. Dolina jest ważnym obszarem węzłowym (o znaczeniu międzynarodowym) w sieci ECONET-PL, stanowiąca na odcinku od Brońska do Wronia szczególną pozycję w przyjętym przez Unię Europejską systemie ochrony wybranych elementów przyrody NATURA 2000, Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków (na podstawie Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 12.01.2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków - Dz. U. z 2011r. Nr 25, poz. 133). Gniazdują tu między innymi: bocian czarny, bocian biały, gęgawa, kania czarna, błotnik stawowy, orlik krzykliwy i żuraw. Gmina charakteryzuje się dość niskim stopniem zalesienia. Lasy zajmują ok. 15 % jej powierzchni, głównie w południowej części. Większość kompleksów leśnych występuje w pradolinie na siedliskach wilgotnych. Najczęściej spotykanym typem siedliskowym jest bór mieszany świeży, zwłaszcza na terenach zwydmionych oraz las wilgotny.

W drzewostanie gatunkiem dominującym jest sosna z domieszką dębu, topoli, modrzewia, świerku i brzozy, a na terenach podmokłych również olsza. Warto również zwrócić uwagę na walory krajobrazowe gminy. Przestrzenie otwarte i dalekie widoki, zadrzewienia śródpolne i przydrożne, oraz zieleń parkowa i przydomowa, stanowią zarówno niebanalne tło dla współczesnego zagospodarowania terenu, jak również pełnią funkcję ochronną.

Na terenie gminy Wielichowo indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęte są pojedyncze obiekty przyrody ożywionej m.in. dęby szypułkowe w Wilkowie Polskim, Prochach, Śniatach i Wielichowie, lipy drobnolistne w Zielęcinie i Wielichowie, grab pospolity w Wilkowie Polskim.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Wielichowo posiada opracowany w 2015 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome na terenie gminy Wielichowo, wpisane do rejestru zabytków, prezentują zróżnicowany stan zachowania.

PROCHY

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MIKOŁAJA

Parafia w Prochach erygowana została po 1298 r. Pierwotny kościół drewniany, fundowany na przełomie XIII i XIV w., został zastąpiony w 2 poł. XVIII wieku nowym, również drewnianym. W roku 1861 dobudowano dwie murowane, na planie kwadratu, kaplice neogotyckie: p.w. Matki Boskiej - staraniem Adama Broel-Platera i p.w. Serca Pana Jezusa, otwarte do nawy arkadami zamkniętymi półkoliście. Kościół orientowany, konstrukcji zrębowej i słupowej od zachodu. Posadowiony na kamienno-ceglanej podwalinie. Jednonawowy, z mniejszym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Ściany zewnętrzne szalowane deskami pionowymi, korpus główny nakryty dachem dwuspadowym, od wschodu przechodzący w wielopołaciowy pokryty gontem. Mury kaplic ceglano-wapienne, nakryte osobnymi dachami dwuspadowymi z dachówki karpiówki. Od zachodu dominuje drewniana, na rzucie kwadratu, wieża o dwóch uskokowych kondygnacjach, wzniesiona w konstrukcji słupowej, zwężająca się ku górze, zwieńczona barokowym hełmem cebulastym, z latarnią pokrytą blachą.

Prace remontowo-konserwatorskie świątyni z wymianą gontu przeprowadzano w 1962 r., w 1982 r. wymieniono stolarkę okienną, natomiast w 2007 r. wykonano impregnację dachu łącznie z wieżbą dachową i zewnętrznego oszalowania. Wokół kościoła wykonano nawierzchnię z kostki granitowej. Przy świątyni stalowa dzwonnica, kaplica grobowa Opalińskich, cmentarz przykościelny otoczony murowanym ogrodzeniem. Stan zachowania dobry.

DWÓR

Wzniesiony w 2 połowie XVIII w., barokowy, na planie prostokąta, rozbudowany o boczne, parterowe skrzydła w 1893 roku. Murowany z cegły, częściowo podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem mansardowym, zachowana jedna przybudówka dachem pulpitowym. Elewacje pierwotnie tynkowane, środkowe osie elewacji wschodniej i zachodniej z pozornymi ryzalitami, zakończone wystawkami zwieńczonymi falistymi splotami i półkolistymi tympanonami od góry. W latach 90 XX w. rozpoczęto remont kapitalny z częściową rekonstrukcją, który przerwano. Opuszczony, nieużytkowany znajduje się w złym stanie. Własność prywatna.

WIELICHOWO

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MARII MAGDALENY

Parafia erygowana w XIV wieku. W tym też czasie biskupi poznańscy zbudowali kościół drewniany, który stał jeszcze w 1715 roku. Obecny kościół parafialny został zbudowany w latach 1762-1795. W latach 1934-1938 kościół rozbudowany, poprzecznie do osi, przez księdza proboszcza Ludwika Górskiego. Budynek dwukondygnacyjny, murowany z cegły, tynkowany, na podmurówce ceglano-kamiennej. Dachy dwuspadowe kryte dachówką karpiówką i papą. Rzut na planie zbliżonym do krzyża, w którym ramie podłużne stanowi korpus nawowy z prostokątnym, neogotyckim prezbiterium na południu, zamkniętym trójbocznie, zaś trzonem ramienia poprzecznego jest kościół barokowy z wieżą w części zachodniej. Bryła kościoła zróżnicowana pod względem kształtów i wysokości. Wewnątrz wyposażenie barokowo-klasycystyczne. Kościół mieści największy zbiór dzieł artysty poznańskiego Stanisława Powalisza, który wykonał 14 różnorodnych witraży, pięć osobiście projektując. Następne cztery były według projektu Jana Wałacha z Istebnej, dwa Józefa Oźmina z Poznania, tyleż samo Jana Piaseckiego i jeden Wacława Piotrowskiego, artystów okresu Młodej Polski. Witraże były w ostatnich latach sukcesywnie poddawane renowacji.

W latach 70 i 80. XX wieku naprawiono więźbę dachową, wyremontowano pokrycie dachu, położono nowe tynki, wymalowano, założono instalacje c. o. W 2015 r. założono nowe pokrycie dachu z dachówki ceramicznej, wyremontowano pokrycie wieży z blachy, odnowiono krzyż na wieży oraz elewację frontową. Stan zachowania dobry.

KOŚCIÓŁ CMENTARNY P.W. NARODZENIA NMP

Zbudowany w 1793 r. na miejscu poprzedniego z 1667 r. Orientowany, drewniany konstrukcji zrębowej, na ceglanej podmurówce, jednonawowy, ściany zewnętrzne oszalowane. Rzut na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium i dwoma niesymetrycznymi przybudówkami – od północy zakrystia, od południa kruchta. Bryła budynku jednokondygnacyjna z wielopołaciowym dachem, krytym łupkiem, południowa przybudówka kryta dachem dwuspadowym, północna – pulpitowym. Na dachu głównym ośmioboczna wieżyczka z sygnaturką z blaszanym cebulastym hełmem, zwieńczonym krzyżem. Obiekt wielokrotnie remontowany i konserwowany utrzymany w dobrym stanie.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY

Pałac zbudowany w latach 1805 -1815 przez Fryderyka Wilhelma von

Zastrowa, przebudowany w 1884 r. przez kolejnego właściciela Stanisława Platę, następnie znacznie rozbudowany dla ówczesnego właściciela wsi Ericha Schulza w 1897 r. Budynek położony na terenie parku krajobrazowego. Wzniesiony na planie prostokąta, na wysokiej podmurówce, podpiwniczony, murowany z cegły, otynkowany. Bryła dwukondygnacyjna, zwarta, prosta, nakryta dachem naczółkowym z 5-kondygnacyjną, czworokątną wieżą od wschodu, nakrytą dachem czterospadowym. Wejście frontowe z zachowaną oryginalną stolarką drzwiową poprzedzone tarasem wspartym na filarach i kolumnach. Budynek remontowany na bieżąco, przeznaczony na cele biurowe i mieszkalne. Stan zachowania dobry.

Park założony w stylu krajobrazowym na pocz. XIX w., przekształcony w k. XIX w., na planie trapezu, z dominantą pałacową pośrodku, z częścią ogrodową, o powierzchni 7 ha, na skraju którego znajdują się dwa stawy o łącznej powierzchni 0,65 ha, połączone rowem. Wśród starodrzewu bogactwo gatunków, w których dominują lipy, klony, dęby, jesiony, graby oraz zachowana aleja lipowa i uznane za pomniki przyrody, rosnące przed pałacem dęby szypułkowe. Prace pielęgnacyjne i porządkowe wykonywane są na bieżąco w podstawowym zakresie.

Zespół pałacowo-parkowy jest własnością Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, który ma tutaj Rolniczy Zakład Doświadczalny.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY

Założony w końcu XIX w., na wschód od pałacu. Budynki murowane z cegły, nie otynkowane, nakryte dwuspadowymi dachami oprócz gorzelni-czterospadowy. Elewacje zdobione dekoracyjnym gzymsem między-kondygnacyjnym i nadokiennym. Niektóre – rządcówka, obora z ryzalitami pozornymi. Otaczają rozległe podwórze gospodarcze założone na planie czworoboku, stanowią kompleks obiektów obejmujących wg historycznej funkcji oborę, stodołę, stajnię roboczą i magazyn, gorzelnię, stajnię koni wyjazdowych, rządcówkę i spichlerz. Większe remonty obiektów przeprowadzono głównie w końcowych latach ubiegłego wieku. Wtedy też zmieniono przeznaczenie niektórych obiektów i tak: gorzelnia pełni obecnie funkcję magazynu, wymieniono stolarkę okienną, stan zachowania dostateczny. Spichlerz - magazyn w stanie dobrym. Stodoły funkcjonują jako magazyny, stan zachowania dobry. Rządcówka pełni funkcje administracyjno-mieszkaniowe, wymieniono stolarkę okienną, stan zachowania dostateczny. Stajnie - obecnie chlewnia i magazyn, w stanie dobrym. Obora - obecnie magazyn, stan zachowania dobry. Właścicielem budynków jest

Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, który ma tutaj Rolniczy Zakład Doświadczalny.

DOMY - Rynek nr 3, 4, 14

Budynki piętrowe nr 3 i 4, w ciągłej zabudowie południowej pierzei Rynku, wzniesione w pierwszej połowie XIX w., kalenicowe, na fundamentach kamiennych, na rzucie prostokąta, o nieskomplikowanych bryłach prostopadłościennych, nakrytych dwuspadowymi dachami, stanowią przykład architektury klasycystycznej. Remontowane w latach 70 XX w. Później wymieniono stolarkę okienną i odnowiono elewacje. Stan zachowania dobry. Natomiast budynek nr 14, narożny w północnej pierzei Rynku, parterowy, zbudowany w połowie XIX wieku. Rzut na planie zbliżonym do kwadratu, bryła prostopadłościenna nakryta dachem dwuspadowym z naczółkiem od wschodu. W latach 70 XX w. przeprowadzono renowacje elewacji i wewnątrz, wymieniono stolarkę, a w 1993 r. przebudowano i odnowiono elewacje. Stan zachowania dobry. Budynki stanowią własność prywatną.

WILKOWO POLSKIE

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JADWIGI

Parafia erygowana ok. 1300 r. Pierwotny kościół drewniany został zbudowany w XII lub XIII w. Obecny kościół murowany, w stylu późnogotyckim, został zbudowany w 1540 r. i zachował niezmienną formę. W latach 1560-1644 świątynia znajdowała się w rękach innowierców. Kościół murowany z cegły o układzie polskim, orientowany, czteroprzęsłowy, wzniesiony na rzucie prostokąta, z nie wyodrębnionym architektonicznie prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Od północy przylegają prostokątna zakrystia i skarbczyk, a od południa kruchta na planie zbliżonym do kwadratu. Bryła zwarta, oszkarpowana, nakryta wysokim dachem dwuspadowym. Nad zakrystią i skarbczykiem dach pulpitowy, nad kruchtą dwuspadowy, dachy kryte dachówką karpiówką. Elewacje ceglane z uskokowymi szkarpami, ozdobione fryzem. W elewacji zachodniej na osi znajduje się ostrołukowe wejście, po bokach tynkowane blendy, nad wejściem płycina z laskowaniem w formie krzyża i blendy. Całość wieńczy bogaty fryz ażurowy, nad którym wznosi się rozczłonkowany lizenami wysoki szczyt schodkowy zakończony półkoliście. W elewacji południowej okna ostrołukowe, częściowo przemurowane, w tynkowanych glicach i opaskach. W pierwszym przęśle widoczna jest data "1540" i litery "GL" oraz "W", wyżej herb Dryja lub Doliwa i litery "CA". Z historycznego wyposażenia na uwagę zasługuje renesansowy ołtarz główny ufundowany w roku 1646 przez dziedziców Żegrowa

Zofię i Jerzego Iłowieckich oraz odsłonięta w 1970 r. polichromia z okresu powstania kościoła. Remonty bieżące przeprowadzono w latach 70, 80 i 90 XX wieku. Remont gruntowny w latach 2011-2012, obejmujący m.in. wymianę dachu, naprawę konstrukcji sklepienia, naprawę ścian od zewnątrz i wykonanie ich kotwienia, a także wymieniono tynki oraz naprawiono schody na empore. W kolejnych latach przeprowadzono prace wykończeniowe łącznie z odnowieniem wnętrza oraz konserwacją fresków i zabytków ruchomych.

DZWONNICA (WIEŻA OBRONNA)

Położona na południowy zachód od kościoła. Gotycka, murowana z cegły wieża obronna z 2 poł. XV w., usytuowana w ciągu muru, który otacza przykościelny cmentarz. Wzniesiona na rzucie kwadratu, 3-kondygnacyjna, opięta trójuskokowymi przyporami, nakryta dachem namiotowym z dachówki karpieńki, w elewacjach wąskie okienka strzelnicze; prawdopodobnie pozostałość po dawnej siedzibie właściciela. Wyposażenie wieży stanowi dzwon „Wojciech” z 1733 r. Obecnie wieża służy jako dzwonnica. Stan zachowania zadowalający.

PLEBANIA

Budynek wzniesiony w 1816 r., rozbudowany w okresie międzywojennym. Pierwotny rzut na planie prostokąta, nowsza część przylegająca od północy dobudowana na rzucie zbliżonym do kwadratu. Od południa niewielka prostokątna przybudówka wejściowa. Starsza część została wzniesiona w konstrukcji szkieletowej, z wypełnieniem gliną, część dobudowana murowana z cegły. Budynek 1-kondygnacyjny, z dodatkową kondygnacją częściowo użytkowanego poddasza, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Obiekt wielokrotnie remontowany w dobrym stanie.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY

Pałac wzniesiony w latach 1830-1840 z fundacji właściciela wsi Marcelego Czarneckiego. Budynek murowany z cegły, tynkowany, na wysokiej podmurówce, podpiwniczony. Nakryty dachem z papy. Posadowiony na rzucie prostokąta, od północy poprzedzony gankiem ze schodami, od wschodu wieloboczna wieża. Bryła zwarta. Korpus główny dwukondygnacyjny z trzykondygnacyjnym ryzalitem na osi, nakryty dachem czterospadowym, skrzydła boczne – parterowe, nakryte odrębnymi dachami pulpitowymi. Od wschodu wieloboczna wieża nakryta dachem płaskim. Elewacje pałacu pierwotnie charakteryzowały się bogatym wystrojem (krenelaże, wieżyczki, sterczyny, obramienia okienne w postaci oślego grzbietu), który w większości

został skuty w trakcie remontu w 1960 r., obniżono też wieżę. W 1980 r. przeprowadzono prace remontowe dostosowujące obiekt na potrzeby oświatowe. Wymieniono stolarkę okienną. W 2020 r. przeprowadzono niezbędne remonty kilku wewnątrz wraz z częściową wymianą instalacji elektrycznej. Pałac jest siedzibą szkoły podstawowej, klasy 1-3 i oddziału „0” (zerówka). Stan zachowania dostateczny.

Park założony w 1 poł. XIX w., w stylu krajobrazowym, przekształcony w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej. Powierzchnia parku 10,6 ha, w tym 0,30 ha wód. Wśród starodrzewu znajduje się kilka drzew będących pomnikami przyrody; jesion wyniosły, świerk syberyjski, dąb szypułkowy i czerwony, grab pospolity. W północno-zachodniej części parku zachowane dwa stawy, wzdłuż wschodniej granicy szpaler grabowy. W parku przeprowadzane są niezbędne prace porządkowo – pielęgnacyjne. Część terenu stanowi zaplecze sportowe szkoły. W latach 2015-2016 przeprowadzono prace porządkowe i pielęgnacyjne polegające na usunięciu zbędnych samosiewów. W 2017 r. wykonano cięcia sanitarne w koronach 50 drzew, na 10 drzewach założono wiązania elastyczne typu „Cobra”. Zespół pałacowo-parkowy jest własnością Gminy Wielichowo.

ZABUDOWANIA GOSPODARCZE

Stanowią część dookolnej zabudowy podwórza gospodarczego. Stodoła i obora zbudowane zostały w latach 1857 -1860 r., neogotyckie, murowane z cegły, ze zdobieniami elewacji cegłą glazurowaną w formie skośnego krzyża, rzut na planie wydłużonego prostokąta. Bryła każdego zwarta, jednokondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym z papy. Stodoła pełni funkcje magazynu, w stanie dobrym. Obora ma wymienioną stolarkę, w 2011 r. remont i adaptacja na cele mieszkalne. Stan zachowania dobry. Powstały w 2 poł. XIX w. spichlerz jest budynkiem murowanym z cegły, na niskiej, kamiennej podmurówce, podpiwniczony, kryty papą. Rzut na planie prostokąta z pozornymi ryzalitami na osi dłuższych elewacji. Bryła zwarta. Budynek czterokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem płaskim. Ryzalit wyniesiony nieco ponad połac dachu, nakryty niskim dachem dwuspadowym. W latach 80 XX w. wymieniono stolarkę okienną. Obecnie użytkowany gospodarczo. Stan zachowania dostateczny. Wymienione obiekty stanowią własność prywatną.

DOM, ul. Kościańska 13

Powstał w 1858 jako karczma dworska. Budynek murowany z cegły,

podpiwniczony, na kamiennym cokole. Szczyt wschodni i poddasze dłuższych elewacji o konstrukcji szachulcowej. Założony na planie prostokąta, z przylegającą od strony zachodniej niewielką, prostokątną przybudówką. Budynek jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z dachówki karpiówki. Brak pierwotnego wyposażenia, po 1945 r. adaptacja budynku na mieszkania. Wymieniono stolarkę okienną. Stan zachowania dobry. Własność prywatna.

ZIELEŃCIN

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. KLEMENSA PAPIEŻA I MĘCZENNIKA

Parafia erygowana przed 1603 rokiem. Kościół parafialny zbudowano w XIV lub XV w. W 1561 r. został przejęty przez innowierców. Oddany katolikom w 1611 r. został gruntownie odnowiony w 1781 r. Świątynia znajduje się w obrębie parku na oddzielnej działce, przy jego południowej granicy. Orientowana, drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana, na ceglanej podmurówce. Nawa główna na rzucie prostokąta, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Rzut kruchty południowej i zachodniej oraz zakrystii na planie prostokąta. Kościół o jednakowej wysokości nawy głównej i prezbiterium, nakryty dachem dwuspadowym, nad prezbiterium trójpołaciowym z wydatnym okapem, pokrytymi gontem, nad zachodnią kruchtą dach blaszany. W latach 1971-1972 powadzono prace remontowo – konserwatorskie, w 1986 r. dodano ceglaną podmurówkę. Stan zachowania dobry.

ZESPÓŁ PARKOWO-FOLWARCZNY

Park założony w stylu krajobrazowym w 2 połowie XIX w., posiada formę wieloboku o powierzchni ok. 3 ha, w tym 0,20 ha staw z zadrzewioną wyspą pośrodku. Dawny układ zmieniony przez niepożądaną zabudowę. Drzewostan przerzedzony, dużo samosiewów. Pozostała aleja kasztanowa. Dwa pomniki przyrody – wiąz szypułkowy i lipa drobnolistna. Park wymaga przeprowadzenia prac porządkowych i pielęgnacyjnych. Obiekt od 30 czerwca 2023 r. jest własnością Gminy Wielichowo.

Budynki podwórza gospodarczego w zespole parkowo – folwarcznym usytuowane przy południowo - zachodnim narożniku parku, ujęte w podkowie zamkniętą od wschodu budynkiem mieszkalnym. Budynki gospodarcze wzniesione pod koniec XIX wieku, na planie prostokąta, murowane z cegły, jednokondygnacyjne, przykryte dachami dwuspadowymi, z dekoracyjnie rozwiązanymi elewacjami. Budynki remontowane w 1976 r. Na początku 2000 r. wymieniono pokrycie dachów. Rządówka po niedawnym remoncie kapitalnym,

użytkowana jako dom mieszkalny. Własność prywatna. Stajnia użytkowana jako magazyn, stan zachowania dobry. Wozownia, dwie obory i dwie stodoły pełnią również funkcje magazynowe. Ich stan jest dostateczny. Wszystkie stanowią własność prywatną.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Wielichowo nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiern ustalenię ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji

zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i gospodarczą, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku. Przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów

nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta (burmistrza) gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Wielichowo wykonała w 2011 r. karty adresowe gminnej ewidencji zabytków nieruchomości.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz. 56) do końca 2025 r. zostaną wykonane karty gminnej ewidencji zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2023-2026” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych

na terenie gminy,

- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków nieruchomych z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy Wielichowo.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Rady Miejskiej Nr V/28/2015 z dnia 28 kwietnia 2015 r. (w 2019 r. wsparcie finansowe otrzymała Parafia p.w. św. Mikołaja w Prochach na prace konserwatorsko-restauratorskie przy ambonie – 10.000,00 zł, w roku 2022 Parafia p.w. św. Marii Magdaleny w Wielichowie na prace konserwatorsko-restauratorskie witraża z przedstawieniem św. Walentego – 15.000,00 zł),
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),

- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne parku w Wilkowie Polskim, w pierwszym etapie planowana jest renowacja stawów parkowych,
- remonty bieżące pałacu w Wilkowie Polskim, związane z funkcjonowaniem szkoły,
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne parku w Zielęcinie.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc

i obiektów, przez które szlak przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyściego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Wielichowo, ze szczególnie cenną pod tym względem południową częścią gminy i atrakcyjność doliny Obry, objęta ochroną ostoja ptaków, różnorodna flora i fauna, dostępność komunikacyjna, brak uciążliwego przemysłu, bogaty przekrój stylów architektonicznych utrwalonych w budowlach sakralnych, w tym szczególnie cennych drewnianych, oraz zabudowie rezydencjonalnej otoczonej parkami i folwarkami, wielość małych obiektów kultu, ślady wielokulturowości, znane postaci historyczne i ich działalność, cykliczne imprezy np. o długoletniej tradycji i największym zasięgu „Święto Pieczarki”, działalność „Motostacji” w odrestaurowanym budynku dawnej stacji kolejki wąskotorowej, istniejące już szlaki turystyczne, stanowią atut turystyczny i poznawczy.

Gmina Wielichowo jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi. Efektywną formą związku jest Stowarzyszenie Ziemi Grodzkiej „Leader”, które obejmuje swym zasięgiem tereny pięciu gmin: Granowo, Grodzisk Wielkopolski, Kamieniec, Rakoniewice, Wielichowo, i w swoich formach działania wspiera ochronę oraz promocję krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych (np. poprzez dofinansowanie renowacji wielichowskich witraży), rozwój turystyki, środowiska naturalnego, a także popularyzację i rozwój produkcji wyrobów regionalnych oraz przedsiębiorczości. Ciekawą formą związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych, to przecinające tereny gminne szlaki turystyczne, wytyczone przez powiat i sąsiednie gminy. Szlaki te wiodą do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach.

- I. „*POWIATOWY SZLAK TURYSTYCZNY IM. MICHAŁA DRZYMAŁY, KOŚCIOŁY DREWNIANE POWIATU GRODZISKIEGO*”, to oznakowany szlak architektury drewnianej, obejmujący kościoły powiatu grodziskiego, w tym w Zielęcinie, Prochach i Wielichowie. Powstał jako pierwszy z kilku alternatywnych, w tym *“SZLAK DWORÓW, PAŁACÓW I REZYDENCJI POWIATU GRODZISKIEGO”*, uwzględniający obiekty z gminy Wielichowo.
- II. „*SZLAK PAŁACOWY*”, konny, wytyczony w Przemęcie i przebiegający głównie nad Południowym Kanalem Obry, w okolicach leśniczówki Ziemin łączy się z gminą Wielichowo.
- III. *SZLAK ŻÓŁTY*, przebiega fragmentarycznie w okolicach Reńska, wytyczony przez kościański Oddział PTTK.
- IV. *ZIELONY SZLAK PIESZY*, z Ziemina do Książa Wielkopolskiego, przebiega przez Reńsko.

Konkurs pod hasłem “Rowerem po gminie” pozwolił wytyczyć trasy, które przebiegają przez okolice sprzyjające wędrownikom pieszym i rowerowym:

1. Trasa I długości ok. 15 km wiedzie przez: Wielichowo – Prochy – Tarnowa – Piotrowo Wielkie – Pruszkowo – Dębsko – Wielichowo.
2. Trasa II ok. 18 km: Wielichowo – Gradowice – Augustowo – Łubnica – Gradowice – Wielichowo.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków: rowerowych, nordic walking czy ścieżek dydaktycznych, które wzbogacą już istniejącą ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt np. tematyczny szlak kulturowy, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią, znane rody i miejscowości z nimi związane, wydarzenia historyczne, obiekty sakralne i małe obiekty kultu, ewentualnie we współpracy z sąsiednimi gminami mógłby powstać szlak kulturowy Leonarda Durczykiewicza, który na początku minionego wieku fotografował i opisywał wielkopolskie rezydencje – m.in. na terenie gminy, a także szlak Powstania Wielkopolskiego, łączący np. miejsca pamięci w sąsiednich gminach czy łączący się z grodziskim szlakiem Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do utworzenia tras nordic walking czy narciarstwa biegowego; ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi

tutaj okazami chronionej flory i fauny, zaprezentowanymi np. na fotogramach; ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład realizacji idei tzw. birdwatchingu i turystyki fotograficznej, walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane, wildlifewatching – podglądanie świata przyrody. Perspektywy rozwojowe gminy wiążą się bowiem również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość, wykorzystując wydarzenia, nazwiska zapisane w historii gminy czy uwzględniając ślady współistnienia mieszkańców innych wyznań, tradycje powstańcze i miejsca pamięci.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne w gminie, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych,

kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i konserwatorem zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych (tak, jak oznaczono już cmentarze ewangelickie).

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wielichowo wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa

kulturowego regionu,

- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty

budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do

rejestr zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.*

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.

UZASADNIENIE

do uchwały nr LVIII/304/2023 Rady Miejskiej Wielichowa z dnia 29 listopada 2023 r. w sprawie przyjęcia "Programu opieki nad zabytkami gminy Wielichowo na lata 2023-2026"

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada na samorządy art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 oraz z 2023r., poz. 951 i 1688).

Gminny program opieki nad zabytkami, sporządzany na okres 4 lat, jest dokumentem określającym podstawowe zadania gminy w zakresie ochrony zabytków. Będzie on służyć podejmowaniu działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków oraz promowania dziedzictwa kulturowego. Ma on pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy Wielichowo.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pismem nr WWKZ.5120.6975.2.2023 z dnia 21.07.2023 r.

W związku z powyższym, podjęcie uchwały uważa się za zasadne.

Burmistrz Wielichowa

Honorata Kozłowska